

הזירה הצפונית - פוטנציאל למלחמה שאף אחד מהמעורבים אינו רוצה בה:

תובנות ממשחק מלחמה

אודי דקל, אסף אוריון, ענת בן-חיים וצבי מגן

התקיפה שמיוחסת לישראל בליל ה-29 באפריל בסוריה ממחישה שוב את ההתנגשות הבלתי נמנעת בינה לבין איראן. במשחק מלחמה שנערך במכון למחקרי ביטחון לאומי נבחנו גבולות המערכה בתרחישי הסלמה שונים. התובנה המשמעותית שעלתה במשחק היא שלכל השחקנים המעורבים - ישראל, איראן, סוריה, חזבאללה, רוסיה וארצות הברית - אינטרס משותף להימנע מהסלמה שתוביל למלחמה, ולכאורה, הם צפויים להטיל על עצמם ריסונים כדי לשלוט במדרגות ההסלמה. ניתן אף להעריך כי המצב בסוריה יישאר כאוטי לאורך זמן, וכי אף שחקן לא מוכן או יכול להשקיע את הנדרש לשם הגעה ליציבות בסוריה. הגיעה העת בה ישראל נדרשת לוותר על מרחב הנוחות שבמדיניות העמימות, להבין כי משטר אסד הוא החלופה הפחות גרועה מבחינתה, ולחתור לתקיעת טריז בין אסד לאיראן ובין רוסיה לאיראן, על בסיס הטענה כי בשלב זה של מלחמת האזרחים והשלוחים בסוריה איראן "משחקת עצמאית" על חשבון האינטרסים של רוסיה ומשטר אסד. הכרה במשטר אסד, אם יפעל להרחקת הכוחות האיראניים מסוריה, עשויה לסייע בכך.

בליל ה-29 אפריל דיווח הצבא הסורי כי מספר בסיסים צבאיים באזור חלב וחממה נתקפו בטילים, והגדיר את התקיפה "תוקפנות חדשה מצד אויביה של סוריה". מקורות שונים דיווחו כי מטרות התקיפה היו שדה תעופה סמוך לחלב ובסיס צבא באזור חממה, המשמש גם את משמרות המהפכה האיראניים ואת המיליציות השיעיות המופעלות על ידי איראן. עוד דווח שנתקף מתקן הכולל תשתית תת-קרקעית לייצור ואחסנת טילים שנבנה בסיוע צפון קוראיה ובמימון איראן, סמוך לחממה. התקיפה גרמה כנראה לנזק רב במתקן התת-קרקעי ולנשק שאוחסן בו, השמידה עשרות טילים והפילה עשרות הרוגים, יתכן שחלקם איראנים.

חודש קודם לכן נערך במכון למחקרי ביטחון לאומי "משחק מלחמה", לבירור גבולות המערכה המתמשכת בזירה הצפונית וההתפתחויות האפשריות של הסלמה בין ישראל לאיראן ושלוחיה. במהלך המשחק נבחנו שני תרחישי הסלמה: הראשון כלל חילופי מהלומות בין ישראל לאיראן על אדמת סוריה, במסגרתם פעילות ישראל לסכל התבססות איראנית, כנגד ניסיון של איראן לבחון ולאתגר את הקווים האדומים של ישראל. כתוצאה מכך התפתח תהליך של שרשרת פעולה-תגובה בין המדינות והשלוחים האיראניים, ובמעורבות משתנה של רוסיה, ארצות הברית והמערכת הבינלאומית. התרחיש השני הציג הסלמה בזירה הלבנונית בעקבות תקיפה המיוחסת לישראל באתר הרכבת טילים מדויקים בשטח לבנון. המטרה הייתה גם לבחון שאלה אסטרטגית בסיסית: האם הזירה הצפונית היא אכן מקשה אחת ובה שתי חזיתות – סוריה ולבנון, או שמא אלה עדיין שתי זירות נפרדות בעלות הגיונות נבדלים המשקפים אינטרסים מובחנים.

תובנות מרכזיות

המשחק חשף שורה של מתחים בין השחקנים השונים, הנובעים גם מהאינטרסים הפרטיקולריים של כל שחקן. עם זאת, העדפת צרכי טווח הזמן הקצר על פני הטווח הארוך, לצד משקל הולך וגובר לתחושות של כבוד, נראות ודימויים על פני שיקולים אסטרטגיים קרים, מביאים את השחקנים לא פעם לפעול בניגוד לאינטרסים הבסיסיים שלהם.

התובנה המשמעותית שעלתה במשחק היא שלכל השחקנים המעורבים - ישראל, איראן, סוריה, חזבאללה, רוסיה וארצות הברית - אינטרס משותף להימנע מהסלמה שתוביל למלחמה, ולכאורה, הם צפויים להטיל על עצמם ריסונים כדי לשלוט במדרגות ההסלמה. הגורמים המרסנים את הציר האיראני-סורי הם הרצון לבסס את שלטון אסד בכל המרחב הסורי והחשש מכוח ההיזק הישראלי, שעלול לפגוע בפרויקט הרוסי-איראני המשותף לשמר את משטר אסד; כוונת הנשיא טראמפ לפנות את הכוחות האמריקאים ממזרח סוריה בהקדם, המצדיקה סבלנות איראנית עד לפינוי הכוחות; הצורך להתחשב באינטרסים של רוסיה ובחתימתה לכוון הסדר פוליטי בסוריה. חרף אלו, להסלמה דינמיקה משלה בעיקר בשל כללי המשחק, המחייבים שחקנים רבים לתגובה ונקמה על פעולה של היריב כנגדם, שבהם למרכיבים מקריים - תוצאות לא מוכוונות לצד הערכות שגויות - השפעה רבה על התפתחות האירועים.

נקודה נוספת נגעה לגבולות המערכה. ישראל לא עומדת בהכרח בפני "מלחמת לבנון השלישית" וגם לא מול "מלחמת הצפון הראשונה" (מול קואליציית אויב מלוכדת בחזית לבנון וסוריה יחד), משום שלאף אחד מהצדדים אין אינטרס להרחיב את גבולות המערכה לשתי החזיתות, והאינטרסים השונים של השחקנים, כפי שהובנו במשחק, דחפו להתנהלות מבודלת ומובחנת בכל זירה. ישראל ואיראן מעדיפות להתקוטט במגרש הסורי, דבר שיכול להוביל דווקא ל"מלחמת סוריה הראשונה", שבה סוריה תהיה זירת הלחימה בין השתיים, בעוד המשטר הסורי ישמש כשחקן משני.

ישראל פעלה בהתאם לתפיסת המערכה המתמשכת שבין המלחמות (מב"מ), ופעילותה לאכיפת הקווים האדומים שלה (על ידי פעולות צבאיות ממוקדות ואפקטיביות) במטרה ללחוץ על איראן להוריד את פרופיל היערכותה בסוריה ולהאט את תהליך התבססותה בזירה. אולם גם במצב של מדיניות מרוסנת ורצון להימנע ממלחמה עם ישראל, איראן אינה יכולה להמשיך במדיניות ההבלגה ותחפש אפשרויות תגובה אפקטיבית, בעדיפות בפעולות חשאיות ומפתיעות.

התכלית האסטרטגית של איראן במשחק הייתה הרתעת ישראל מתקיפת אתרי הגרעין, ויצירת מרחב חיכוך כדי להעסיק את ישראל לאורך גבולותיה ולגרום לה נזקים מצטברים. לאחר פגיעה ישראלית קשה במטרות איראניות (כוח קודס של משמרות המהפכה) בשטח סוריה, איראן בחרה להסלים את העימות עם ישראל. הדבר בא לידי ביטוי במספר מטחים של טילים ורקטות לעבר אתרים צבאיים בישראל משטח סוריה, וקידום פיגוע באתר ישראלי מחוץ לישראל. ההנחה היתה שאיראן תעדיף להימנע משיגור טילים בליסטיים ישירות משטח לעבר ישראל, כדי לא לחבר את המערכה בסוריה לנושא הגרעין ולתביעות הקהילה הבינלאומית מאיראן להגבלות בתחום פיתוח הטילים הבליסטיים.

המעצמות שיחקו תפקיד משני ולא הפעילו את עוצמתן לעצירת תהליך ההידרדרות להסלמה רחבה. האינטרסים של רוסיה הם שימור הישגיה בסוריה עד כה והימנעות משקיעה עמוקה בבוץ שלא תוכל להיחלץ ממנו. לכן היא צפויה לדבוק בתפקידה כגורם מתווך ומכיל, תוך גביית דמי תיווך מהצדדים. בעימות בין ישראל לאיראן עולה החשיבות והערך של רוסיה בשל יכולתה

לשוחח עם שני הצדדים בניסיון למנוע הסלמה למלחמה רחבה. חיכוך מבוקר ללא הסלמה רחבה מועיל לרוסיה בשל מרכזיותה בריסון הצדדים, בשרטוט כללי המשחק, ביכולתה לשמר את משטר אסד ולציידו במערכות הגנה אווירית מתקדמות. רוסיה עדיין זקוקה לאיראן בלחימה על הקרקע, אך בהסתכלות לעתיד האינטרסים של רוסיה ואיראן דווקא מתרחקים, בשל המאבק על ההשפעה בסוריה ועל אופי ההסדר הפוליטי העתידי בה.

ארצות הברית, בתורה, ככל הנראה לא תחרוג ממדיניותה הנוכחית, בה היא בגדר "נוכחת נפקדת": השקעת המינימום הנדרש ללא הסתבכות במערכה צבאית נוספת במזרח התיכון. ארצות הברית, ברמה ההצהרתית, שואפת להרחיק את איראן מסוריה ולצמצם את השפעתה. אולם בפועל נוח לה, שרוסיה היא זו שמטפלת בתיק הסורי, והיא אינה רוצה להיקלע עתה לעימות צבאי רחב עם איראן, שעשוי לפגוע ביעד המרכזי - ביטול או שינוי הסכם הגרעין, תוך צמצום המעורבות הצבאית במוקדים בעייתיים. ממשל טראמפ יעניק לישראל חופש פעולה, בין היתר כי הדבר פוטר את ארצות הברית מהתערבות צבאית נרחבת. שתי המעצמות, כמו גם מדינות ערב, אינן מעוניינות להפעיל כוחות ומנופי עוצמה אחרים כדי להוציא את איראן ושלוחיה מסוריה.

אשר לחזבאללה, הרי שישנו מאזן הרתעה הדדי בין הארגון לבין ישראל על אדמת לבנון. הציבור בלבנון למוד טראומה מארבעים שנות מלחמה לסירוגין במדינה (מלחמת האזרחים ומלחמות לבנון הראשונה והשנייה), וחושש מאד ממלחמה נוספת. בשונה מהמקרה הסורי, בו השפעת דעת הקהל אפסית, בלבנון המרקם הדתי-עדתי העדין משפיע גם על חזבאללה כגוף פוליטי, בייחוד לקראת הבחירות בלבנון. יחד עם זאת, וחרף המגבלות, חזבאללה עשוי להגיב בעוצמה לתקיפה ישראלית בתוך לבנון, מטעמי יוקרה ציבורית, "כבוד" ורצון לשמר את כוח ההרתעה שלו כלפי ישראל ואת דימויו כ"מגן לבנון". איראן ממשיכה לבנות את חזבאללה כזרוע אסטרטגית ליום פקודה ופועלת בנחישות להשגת יעד זה, בסיכון מבוקר ובמחיר מוגבל עבורה. ככל שייחסמו בפני איראן האופציות המבצעיות לתקיפת ישראל, היא תבחר בהפעלת המערך האסטרטגי של חזבאללה - טילי הקרקע-קרקע או כלי הטיס הבלתי מאויישים התוקפים. לנשיא אסד אין אינטרס להיכנס לעימות ישיר עם ישראל, למעט הגנת שמי סוריה מפני פעילות אווירית ישראלית, אך לא ינסה להגביל את שותפיו - איראן וחזבאללה - מלפעול נגד ישראל.

סיכום והמלצות

אם אכן ישראל אחראית לתקיפה האחרונה בצפון סוריה, הרי שהיא משדרת כי היא נחושה בכוונותיה לנהל מערכה למניעת התבססות איראן בזירה הצפונית, וכי תפעל לסכל את התגובה האיראנית, בהנחה שיש בידה המודיעין הנדרש והמענה המבצעי המידי.

האתגר המשמעותי למדיניות ישראל הוא בשאלה כיצד מיישבים את יעדיה מול איראן - במניעת יכולת גרעין, צמצום התבססותה בסוריה, סיכול פיתוח הטילים הבליסטיים וההתעצמות של שלוחיה - כאשר בפועל כל אלו מתרחשים יחדיו ומתחרים על קשב ומשאבים. בטווח הארוך להתבססות איראן בסוריה השלכות שליליות כבדות לישראל. עם זאת, להתמודדות מול איראן דווקא בזירה הסורית יש יתרונות לישראל - נגישות מודיעינית ומבצעית, טווח וחופש פעולה, יכולת תגובה מיידית בתוך אירוע. לפיכך, ישראל צריכה לשמור על נחישותה בבלימת מגמת התבססות והתעצמות איראן ושלוחיה בסוריה. זאת בניגוד לתקופה שאחרי מלחמת לבנון השנייה, אז הבליגה ישראל על בנייה מחדש של חזבאללה כזרוע האסטרטגית האיראנית בלבנון.

עם זאת, היא הצליחה להרתיע את חזבאללה, ולשם שימור ההרתעה עליה לדבוק במדיניות תגובה מיידית בהקשר של אירוע נקודתי, יחד עם פעילות דיפלומטית להכנסת חזבאללה לרשימת ארגוני הטרור (גם של האיחוד האירופי), ועידוד הרסנים הפנימיים בלבנון על הארגון. בכל מקרה, קיים יתרון מבצעי ומדיני לפעולות צבאיות ואחרות, ללא לקיחת אחריות, בחתימה נמוכה, ובמגוון שיטות, כך שתשבשנה את בניין הכוח של איראן ושלוחיה בזירה הצפונית.

רוסיה נקלעה לאירוע התקיפה בליל ה- 29 אפריל, בעודה מחפשת תגובה הולמת לפגיעה בתדמיתה בעקבות התקיפה של הקואליציה המערבית את תשתיות הנשק הכימי בסוריה. נראה שרוסיה הופתעה מהתקיפה האחרונה, שהתרחשה בקרבת אזורי הערכות כוחותיה בצפון סוריה. הדבר מחזק את רצון מוסקבה לספק מערכות טילי קרקע-אוויר מתקדמות מסוג S-300 לסוריה. מערכות אלו, בעיקר אם יופעלו בתחילה על ידי צוותים רוסיים, יפגעו בחופש הפעולה של חיל האוויר הישראלי בשמי סוריה ולבנון. כתוצאה מכך עלול להשתנות אופי התיאום בין ישראל לרוסיה שהתפתח מתיאום מבצעי למניעת חיכוך (deconfliction) לתאום אסטרטגי. ישראל עשויה להיתפס כיריבה המאיימת על הפרויקט הרוסי בסוריה, בעקבות נחישותה להסלים את העימות מול איראן ושלוחיה בסוריה, ובכלל זה פגיעה בכוחות אסד. במקרה זה עולה הסיכון לעימות ישיר בין כוחותינו לבין כוחות האוויר וההגנה אווירית הרוסית בסוריה. ישראל תיאלץ לשקלל את תגובתה לניסיונות יירוט מטוסיה באמצעות סוללות טילי S-300 המופעלות על ידי צוותים רוסיים, ואת ההשלכות של תקיפת הסוללות ונטרולן ליחסי ישראל-רוסיה.

ניתן להעריך כי המצב בסוריה יישאר כאוטי לאורך זמן, וכי אף שחקן לא מוכן או יכול להשקיע את הנדרש לשם הגעה ליציבות בסוריה. למרות שישראל נמנעה עד כה מלהצביע על מצב הסיום שעדיף מבחינתה בסוריה, נראה שעבורה החלופות למשטר אסד פחות יציבות. לעומתה, איראן, כדי לאתגר את ישראל ולרתקה למאבק ולחיכוך לאורך גבולותיה מוכנה "להקריב" את סוריה (ואת חמאס בעזה), אך פחות את חזבאללה בלבנון, המהווה עבורה זרוע אסטרטגית. הגיעה העת בה ישראל נדרשת לוותר על מרחב הנוחות שבמדיניות העמימות, להבין כי משטר אסד הוא החלופה הפחות גרועה מבחינתה, ולחתור לתקיעת טריז בין אסד לאיראן ובין רוסיה לאיראן, על בסיס הטענה כי בשלב זה של מלחמת האזרחים והשלוחים בסוריה איראן "משחקת עצמאית" על חשבון האינטרסים של רוסיה ומשטר אסד. הכרה במשטר אסד, אם יפעל להרחקת הכוחות האיראניים מסוריה, עשויה לסייע בכך.